

ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКАЯ ЛОГИКА: МЕРИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СТРУКТУРИРОВАНИЯ

Юркевич Е. Н.

Рассмотрена логика понимания и интерпретации в аспекте мерииологического структурирования логических объемов. Предложена переоценка некоторых логических форм и аналитических приемов, необходимых в герменевтическом процессе, с позиций мерииологии.

Ключевые слова: мерииология, целое и часть, мерииологическое множество, мерииологическое деление, частное понятие, холистическое понятие, мерииологический скачек.

HERMENEUTIC LOGIK: MERIOLOGY ASPECT OF STRUCTURING

Yurkevych O. M.

The article discusses the logic of understanding and interpreting the aspect meriological structuring of logical volumes. It is proposed revaluation of certain forms of logical and analytical techniques required in the hermeneutic process, from the standpoint meriologic.

Keywords: meriologic, whole and part, meriological set, meriological division, the concept of part, holistic concept, meriological race.

УДК 371.13.37

Є. М. Мануйлов, доктор філософії, професор

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто сутність та структуру морально-етичної відповідальності суб'єктів діяльності. Доведено, що морально-етична відповідальність на відміну від юридичної та професійної являє собою внутрішню складову відповідальності, котра характеризує людину як «приватну» істоту поза її соціальної ролі.

Ключові слова: мораль, етика, відповідальність, діяльність, професійна діяльність, особистість, суспільство,

Актуальність проблеми. Вже в античності було чітко сформульоване поняття про те, якою мірою людина свідомо і добровільно є творцем своїх учинків і якою мірою вона за них відповідає.

Нині проблема відповідальності зумовлена особливими вимогами, що їх накладає на людину відповідна професійна діяльність як на фахівця. Останніми роками у науковому просторі значно підвищився інтерес до проблеми відповідальності взагалі і морально-етичної, зокрема як необхідної умови виховання вільної особистості, здатної до реалізації цінностей демократичного суспільства. Наразі спостерігається помітне збільшення досліджень, присвячених вивченню проблем відповідальності. І вітчизняні і зарубіжні автори активно звертаються до цієї теми. (Г. Балл, О. Бондаренко, Ф. Валилюк, Г. Васянович, Є. Носенко, В. Понок, В. Рибалко, В. Семиченко, О. Титаренко, І. Тимошук та ін.). У їх роботах розкриваються види відповідальності, аналізуються причини та механізми виникнення відповідальних викреслень професійної етики на рівні особистості. У той же час практичний аспект проблеми морально-етичної відповідальності суб'єкта діяльності залишається недостатньо розробленим.

Метою статті є визначення поняття морально-етичної відповідальності суб'єкта діяльності, окреслення її ролі у забезпеченні ефективної та соціально адекватної професійної діяльності в умовах трансформації суспільства.

Відмітимо, що проблема відповідальності аналізується в основному на тлі права, тобто юридичної відповідальності, і почасти професійної відповідальності. Щоправда, вже у Платона і Арістотеля право мало моральні аспекти (поряд з соціальними і політичними), оскільки правове і неправове характеризує дії людини. Але нас цікавлять не морально-етичні аспекти правової відповідальності, а морально-етична відповідальність суб'єктів діяльності. І тут треба відрізнити ці підходи. Якщо розглядати правову і професійну відповідальність, то вони на індивідуальному рівні становлять зовнішню складову відповідальності, а морально-етична складова є внутрішньою складовою відповідальності, котра характеризує людину як «приватну» істоту поза її публічної ролі.

Мораль як регулятор людської поведінки виконує такі основні функції: регулятивну, виховну, відображальну, оцінну, ціннісно орієнтовану, мотиваційну, комунікативну та ін.

Провідна функція моралі — регулятивна, що дозволяє деяким авторам визначати мораль як особливий спосіб регуляції суспільних відносин, що, безумовно, має підстави.

Зазвичай зазначають, що моральне регулювання поведінки на відміну від правового не підкоряється організаційній силі суспільних установ, і воно є позаінституційним. Хоча ця відмінність не безумовна, а відносна (в історії нерідко траплялося так, що норми моралі підкріплялися силою соціальних інститутів, у тому числі держави. У давньоіндійській державі, наприклад, навіть існувала посада міністра моралі. У деяких країнах існував орган держави і церкви — поліція вдач [9, с. 102]. Разом з тим слід мати на увазі, що мораль внутрішньо взаємоперехресується з правовим регулюванням: адже злочин (наприклад, крадіжка, фальсифікація або насильство) засуджує не тільки закон, а й суспільне обурення. Крім того, правове регулювання здійснюється на основі

законів суспільства, що адресуються певним особам, колективам, організаціям, у той час як у моралі адресат не чітко визначено, її вимоги звернено «до всіх людей». Правові норми здійснюються спеціальними інститутами (органами влади, судом, прокуратурою). Мораль же спирається передусім на переконання, традиції, звичаї, на силу суспільної та індивідуальної свідомості і самосвідомості. І тут треба вказати на те, що існують сфери, в яких характер реалізації моральних принципів має специфічні моменти. Це стосується і морально-етичної відповідальності суб'єктів діяльності.

Відступлення від деяких норм моралі для окремих професій є одночасно порушенням юридично закріпленої норми. Навіть вимоги статутів, інструкцій, які приймаються в організаціях, фірмах, корпораціях, спираються не тільки на юридичну, а й на моральну основу.

Говорячи про особливості моральних вимог стосовно відповідальності суб'єктів діяльності, треба звернути увагу і на особливість реалізації моральної свідомості та моральних категорій. Так, автори довідкового видання «Морфологія культури: тезаурус» стверджують, що відповідальність — це поняття моральної свідомості і категорія етики, яка характеризує відповідність дій, поведінки вимогам морального обов'язку, виходячи з можливостей особистості.

Серед чинників, які слід ураховувати при аналізі моральної відповідальності, — спроможність людини виконати приписи, вимоги, які ставляться до неї; повнота її обізнаності з реальними обставинами поведінкового акту та міра їх розуміння і тлумачення; чи повинна вона відповідати за досягнення результату та наслідки своїх дій, на які впливають зовнішні обставини; чи може вона передбачити ці наслідки; як далеко поширюються межі її діяльнисних здібностей тощо.

Відповідальність має два виміри: за що відповідати людині; перед ким вона відповідає. У моралі людина відповідає перед собою, перед іншими, перед суспільством.

Міра відповідальності тісно пов'язана і визначається мірою свободи та прав, які надає людині суспільство. Свобода — це простір для відповідальності. Людині притаманні свобода вибору, свобода дії, вона здатна обмірковувати, проектувати дії, обирати засоби для досягнення результату, а тому має відповідати за обране, вчинене нею [1, с. 232–233].

Виходячи з наведених положень, можна стверджувати: *морально-етична відповідальність суб'єктів діяльності* — це властивість фахівця, що характеризується вмінням оцінювати свою поведінку з точки зору користі для тих, хто його оточує, і для суспільства. Це готовність і здатність осіб різних професій відповідати за доручену справу, ухвалені рішення, скоєні вчинки з позицій моральних принципів перед собою і суспільством.

Звернемося тепер до досліджень моральної відповідальності з точки зору філософської етики. Як стверджують дослідники цієї проблеми (О. Титаренко, І. Тимошук), всі дискусії щодо теорії моралі визначаються розмежуванням

трьох точок зору: аргументація розгортається з аристотелевських, кантівських або утилітаристських позицій. Усі інші теорії можна охарактеризувати як намагання синтезувати названі підходи. Це, наприклад, можна віднести до релігійної етики [12, с. 99].

Класичний підхід до моральної відповідальності пов'язаний з обумовленою орієнтацією індивіда на вчинки, тобто, як «Я» має поводитися, що «Я» має робити. Причому це питання треба вирішувати практично. І залежно від того, на яку точку зору доцільності ми станемо, — блага чи справедливості, на нас чекатимуть різні підходи до уведення морально-етичних норм.

Представники утилітаристської етики виходять з того, що моральні дії, вчинки, лінія поведінки індивіда приносять найбільшу користь переважній кількості людей. Поняття користі в утилітаристській етиці пов'язується тільки з наслідком певних дій або вчинків. Відповідно в утилітаризмі особлива увага звертається на процес обрання засобів для його досягнення. У цьому відношенні утилітаристська етика є теологічною, оскільки наші дії піддаються моральним оцінкам, і результати цих дій уже частково детерміновано нашими цілями і цінностями. Свобода нашого вибору фактично пов'язана тільки з існуючими альтернативами в обранні засобів. У такої ситуації вибору ми виходимо із уявлення ефективності або якихось інших принципів, не виходячи за межі раціональності. Моральні норми мають тут форму зумовленого імперативу, зміст якого може бути інтерпретований як відносини повинності. Подібна моральна норма стверджує, що «повинно» або що «необхідно» зробити для реалізації певних цілей.

Разом з тим, як тільки самі цілі або цінності стають проблематичними, ситуація вибору виводить нас за межі цілераціональності. Тут мова йдеться про важливі ціннісні рішення, які, починаючи з Арістотеля, розглядаються як кардинальні питання життя, яке треба добре прожити. Тут вибір робиться з позиції блага, і ми тим самим вступаємо у сферу етики.

Отже, вибір з позиції блага є розумінням людиною самої себе, яке залежить не тільки від того, як вона сама себе описує (дескриптивна компонента), а й від тих зразків, яким вона наслідує (нормативна компонента). Вибір у цієї ситуації орієнтований на якусь абсолютну мету, на благо самодостатнього життя.

Іншими словами, те, що «повинно» або «необхідно» робити, означає: для індивіда поводитися таким чином «добре», причому «добре» завжди або у крайньому разі в перебігу тривалого часу, доки зберігається самототожність «Я». Саме у цьому зв'язку Арістотель говорить про шляхи досягнення доброго і щасливого життя. І в цьому підході етичні питання ще не потребують повного розриву з егоцентричною точкою зору.

Як слушно відмічає О. Титаренко [12, с. 101–102], тільки категоричний імператив І. Канта вперше пориває з егоцентризмом. Представники деонтологічного підходу вслід за Кантом припускають, що існують майстерно вбудовані розумом моральні правила — імперативи, наслідуючи яким суб'єкт діє морально.

Якщо розглядати проблему відповідальності з розглянутих підходів, то відповідальність з позиції утилітаристської етики виглядатиме так: «Більше користі для більшої кількості людей» [4, с.43].

Оскільки поняття «користь» (добро) в утилітаристській етиці пов'язане тільки з результатом і моральні норми мають характер відносної повинності, то суб'єкти діяльності можуть нести морально-етичну відповідальність тільки за результати певних дій, виходячи, наприклад, зі спеціально розроблених для такого аналізу «прибутку» і «витрат». Вони не несуть будь-якої морально-етичної відповідальності за запобігання якому-небудь збитку, або за просування тих чи інших товарів та послуг. Вони відповідальні тільки за раціональне обрання засобів для досягнення певних цілей. Питання про цілі залишається тут за межами етичної відповідальності. Такий підхід використовують більшість суб'єктів діяльності у США, Західній Європі.

Прихильники філософського прагматизму також вважають, що суб'єкти діяльності діють морально відповідально, якщо вони діють практично, доцільно, цілераціонально.

Інший зміст вкладають у поняття морально-етичної відповідальності суб'єкта діяльності представники деонтологічного підходу, заснованого на Кантівському імперативі. У цьому підході поняттю обов'язка надається першорядне значення. Тобто, повинність розглядається як незалежне ні від суб'єктивних цілей і переваг, ні від абсолютної для індивіда мети (доброго життя). «Обов'язково» або «необхідно» означає справедливе, і тому це є наш обов'язок. Виходячи з цього, будь-який суб'єкт діяльності несе відповідальність за порушення цієї моральної норми. Отже, подібна відповідальність не диктується ні юридичними, ні професійними нормами, а пов'язана з існуванням власних моральних настанов.

Сучасний підхід до аналізу морально-етичної відповідальності суб'єкта діяльності також має свою специфіку.

Так, на думку німецького філософа Х. Йонаса роль влади і знання в сучасних умовах збільшується. Вони справляють суттєвий вплив на соціальне, політичне і технічне дійство. Тому змінюється роль знання в моралі. Звідси на перший план виходить етика відповідальності. У цієї етиці присутність людини в світі має стати першою аксіомою, із якої можуть виводитися всі інші ідеї про обов'язковість людської поведінки [6, с. 10]. Цей новий імператив, який відповідає новим типам людських дій і адресований новим типам агентів дій, повинен, по ствердженню Йонаса, починатися так: «Дій так, щоб наслідки твоїх дій були сумісними з міцністю людського існування» [6, с. 11].

Вітчизняний дослідник влади і знання В. Копилов, також вважає, що роль влади і знання в сучасних умовах простежується у тому, що на «людей знання» прямо покладаються завдання якнайшвидшої «інформатизації» всієї соціально-політичної системи, підготовки справжньої «інформаційної революції», переважно на своєму робочому місці, де інтелектуали завжди й виявляли найбільшу владу (7, с. 398).

Отже, новий імператив стверджує, що морально-етична відповідальність у сучасних умовах виходить на перший план. Більш того, в умовах трансформації суспільства, економічних реформ неминуче виникає необхідність у розширення відповідальності, оскільки збільшуються могутність і масштаб наших дій, можливості оцінити наслідки цих дій і брати на себе відповідальність за їх результати.

Розглянемо тепер значення структурних елементів моральної відповідальності суб'єктів діяльності. Тут суб'єкт відповідальності — фахівець, хоча траплялися спроби поширити цю відповідальність на колектив і навіть на соціальний інститут. Більшість дослідників відстоюють саме індивідуальну відповідальність, мотивуючи це таким. Якщо в деяких випадках, коли індивідуальні дії суб'єкта діяльності не можуть бути розцінені як результат деякого наслідку через включення цих дій у спільну діяльність колективу або соціального інституту, тим не менш суб'єкт діяльності і в цьому разі несе індивідуальну моральну відповідальність через власне самовизначення як суб'єкта діяльності (фахівця) в тій чи іншій сфері. Предметом відповідальності, що наслідує імперативу морально-етичної відповідальності, має бути збереження можливості людського існування в майбутньому, що у множині потенційних становищ у більшій мірі відповідає наслідкам дій, хоча не виключає і результат. Інстанцією морально-етичної відповідальності можуть бути трансцендентальна сутність (наприклад, Бог, як у етиці Канта або Джеймса та ін.), ідеальний суб'єкт («майбутнє людство»), індивід і група (яка розглядається як сукупність індивідів), час відповідальності — безкінечний, безперервний, минулий, сучасний та майбутній. Простір відповідальності не локалізовано.

Отже, можна стверджувати, що існують достатні філософські підстави для розгляду морально-етичної відповідальності суб'єктів діяльності. Ця відповідальність може визначатися по-різному і мати різні значення залежно від того, з позиції якого підходу ми розглядатимемо морально-етичні напрями. Оскільки всі традиційні етичні теорії не були по суті орієнтовані на майбутнє, то жодна з них не може у чистому вигляді слугувати фундаментом для побудови нової етики відповідальності. Тим не менш існує відносна правомочність використання всіх трьох напрямів етичної теорії, кожний з яких надає проблемі відповідальності особливого значення: класичного, прагматичного або деонтологічного (морального) залежно від обраних точок зору доцільності, добра і справедливості [12, с. 127].

Висновки. Оцінювання суб'єкта діяльності з погляду морально-етичної відповідальності не обмежується застосуванням до нього деонтологічних чи утилітаристських підвалин. Відповідальний суб'єкт діяльності повинен діяти, усвідомлюючи більш широку шкалу чинників, ніж людина «обов'язку» або людина «користі».

ЛІТЕРАТУРА

1. Морфологія культури: тезаурус / за ред. В. О. Лозового. — Х. : Право, 2007. — 384 с.
2. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель // Соч. в 4 т. ; пер. с древнегр.; общ. ред. А. И. Довотура. — М. : Мысль, 1983. — С. 53–293.
3. Кант И. Критика практического разума / И. Кант. — СПб. : Наука, 1995. — 528 с.
4. Балацкий Е. Социальные инвестиции компаний: закономерности и парадоксы / Е. Балацкий // Экономист. — 2005. — № 1. — С. 64–81.
5. Зеленкова И. Л. Нравственная свобода и ответственность личности / И. Л. Зеленкова. — Минск : О-во «Знание» БССР, 1981. — 21 с.
6. Йонас Г. Принципи відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас ; пер. з нім. — К. : Лібра, 2001. — 400 с.
7. Копилов В. О. Влада і знання: генезис ідеї епістемократії / В. О. Копилов — Х. : НАУ ім. М. С. Жуковського «ХАІ», 2009. — 514 с.
8. Матіос А. В. Зміст та сутність адміністративної відповідальності / А. В. Матіос // Право України. — 2006. — № 1. — С. 33–37.
9. Мануйлов Є. М. Етика : навч. посіб. / Є. М. Мануйлов, М. П. Требін. — Х., 2001. — 240 с.
10. Овсяніна Л. Моральні критерії підприємницької діяльності / Л. Овсяніна // Людина і політика. — 2002. — № 3. — С. 136–143.
11. Сичивица О. М. Моральная ответственность ученого и общественно-исторический процесс / О. М. Сичивица // НАН Украины, Ин-т экон. прав. исслед. Акад. техн. наук Украины. — Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2003. — 246 с.
12. Титаренко О. Відповідальність в управлінні (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / О. Г. Титаренко. — ХУПС ім. І. Кожедуба. — Х., 2006. — 178 с.
13. Тимошук І. Г. Формування морально-етичної відповідальності особистості майбутнього практичного психолога : дис. ... канд. психолог. наук : 19.00.07 / І. Г. Тимошук. — К., 2003. — 20 с.
14. Фиглин Л. Модель управления качеством социальной ответственности организации / Л. Фиглин // Проблемы теории и практики управления. — 2003. — № 2. — С. 86–90.

МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУБЪЕКТОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Мануйлов Е. Н.

Рассмотрены сущность и структура морально-этической ответственности субъектов деятельности. Доказано, что морально-этическая ответственность в отличие от юридической и профессиональной является внутренней составляющей ответственности, которая характеризует человека как частное лицо вне его социальной роли.

Ключевые слова: мораль, этика, ответственность, деятельность, профессиональная деятельность, личность, общество.

MORAL AND ETHICAL RESPONSIBILITY OF A DOER

Manuylov E. M.

The article deals with the essence and structure of moral and ethical responsibility of a doer and proves that moral and ethical responsibility of activity subject unlike the legal and professional liability is internal component of responsibility that characterizes personality as a private individual beyond their social role.

Keywords: morality, ethics, responsibility, activity, professional activity, personality, society.

УДК 130.122

*А. П. Алексєнко, доктор філософських наук, професор;
В. Г. Левчук, кандидат філософських наук, доцент*

СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР ДУХОВНОСТІ У ДИСКУРСІ ПРАВОСЛАВНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Розглянуто духовність як феномен у цілісності як єдність раціонального та ірраціонального, іманентного та трансцендентного. Вияв духовності як системного явища свідчить про перетворення, у результаті якого здійснюється перехід від одного якісного стану до іншого. У виявленні духовності виділено певні ступені, кожна з яких дозволяє людині піднятися вгору шляхом духовної досконалості. Показано необхідність поєднання науково-філософського і філософсько-теологічного підходів для пояснення духовності.

Ключові слова: духовність, цілісність, системність, раціональне та ірраціональне, іманентне та трансцендентне, апофатичний та катафатичний

Актуальність проблеми. Різноманіття підходів до вивчення проблеми духовності свідчить про те, що йдеться про складний багаторівневий феномен. Разом з тим розгляд духовності насамперед як ірраціонального, що виходить за межі раціонального осмислення, яке важко виразити раціональними методами, створює певні труднощі в її розумінні. Але духовність завжди виявляється в цьому світі, в людині, в суспільстві у цілому. Тому її раціональна складова може бути подана певним чином і виражена раціонально. Проте слід зазначити, що розуміння духовності як трансцендентного пов'язане з певними труднощами.

Метою статті є з'ясування можливості філософсько-теологічного підходу, що дозволить полегшити і доповнити розуміння даної проблеми.